

- Franciszkańska szkoła w średniowieczu
 - Relacja Bóg — świat
 - Chrystocentryzm
 - Koncepcja wiedzy
- Franciszkańska szkoła w czasach nowożytnych
- Szkoła franciszkańska w Polsce

FRANCISZKAŃSKA SZKOŁA — nazwa nauk filozoficzno-teologicznych zainicjowanych w XIII w. przez mistrzów scholastycznych zakonu franciszkańskiego: Aleksandra z Hales, Jana z La Rochelle i Bonawenturę w Paryżu oraz Roberta Grosseteste w Oksfordzie (wczesna sz. f.), następnie ujętych w system filozoficzno-teologiczny przez Jana Dunska Szkota i jego uczniów w XIV w. (młodsza sz. f.).

Problematykę filozoficzno-teologiczną sz. f. rozwiązywała opierając się na franciszkańskiej duchowości i augustynizmie, przy krytycznym otwarciu się na nowe nurty myślowe (zwł. arystotelizm) oraz polemicznym nastawieniu do równoległe działającej szkoły dominikańskiej (zwł. tomizmu). Sz. f., współtworząc filozoficzno-teologiczną kulturę średniowiecza, stała się inspiracją i kryterium oceny naukowej działalności zakonów franciszkańskich w czasach późniejszych (sz. f. w szerokim sensie). Inne kierunki sz. f. reprezentowali przedstawiciele Oksfordu (R. Bacon, zainteresowany naukami szczegółowymi, i W. Ockham, zwalczający szkotyizm), dając impuls nowym ujęciom naukowym i logicznym (ockhamizm); najbardziej typowy dla sz. f. jest bonawenturianizm, a zwł. szkotyizm.

Franciszkańska szkoła w średniowieczu. Nauka w zakonie franciszkańskim (mimo zastrzeżeń Franciszka z Asyżu, który w nauce widział, obok władzy i posiadania, pokusę dla ludzkiej pychy) stała się szybko niezbędnym środkiem formacji przygotowującej do głoszenia słowa Bożego i wypełniania różnorodnych zadań w Kościele (funkcje kapelanów i penitencjarzy dworu papieskiego, inkwizytorów oraz głosicieli krucjat). Pierwsze franciszkańskie studium teologiczne powstało w Bolonii (za zgodą Franciszka z Asyżu), gdzie w latach 1223–1224 wykładał Antoni z Padwy, wprowadzając franciszkanów w nurt myśli augustyńskiej. Generalne studia prowincjalne otwarto za generalatu Eliasza z Kortony (1232–1239). Po przekształceniu franciszkanów w zakon klerycki konieczność kształcenia stała się jeszcze pilniejsza; ok. 1250 było już ponad 50 regularnych studiów zakonnych (studia particularia, provincialia i generalia). Decydujące dla włączenia zakonu w tworzenie średniowiecznej nauki było założenie studiów generalnych w wielkich centrach uniwersyteckich, jak Paryż (studium inkorporowano do uniwersytetu w 1235) i Oksford (inkorporowano w 1245).

Inicjatorem wczesnej sz. f. był mistrz teologii w Paryżu, Aleksander z Hales; uprawiając teologię w duchu platońsko-augustyńskim, wspieraną filozofią eklektycznego arystotelizmu, wpłynął na doktrynalną orientację szkoły. Jego uczniami byli Jan z La Rochelle, Wilhelm z Melitony, Odon Rigaud i Bonawentura, który dokonał oryginalnej syntezy ideowej — myśli teologicznej Augustyna, mistycyzmu franciszkańskiego i filozofii arystotelesowskiej. W Oksfordzie

Robert Grosseteste, idący za Augustynem i arab. neoplatonikami, kładł nacisk na nauki matematyczno-przyrodnicze i znajomość języków jako klucza do zrozumienia źródeł objawienia, ponadto wpajał uczniom styl naukowej solidności i encyklopedycznej wszechstronności.

Średniowieczną sz. f. utworzyli uczniowie Bonawentury, działający w Paryżu i Oksfordzie, a także w Kurii Rzymskiej; charakteryzowało ją opowiedzenie się za augustynizmem (także w zakresie filozofii) i polemiczne nastawienie do arystotelizmu radykalnego (awerroizm) i umiarkowanego (tomizm); należeli do niej Gilbert z Tournai (antyawerroista i następca Bonawentury na katedrze w Paryżu), Eustachy z Arres (regens w Paryżu w latach 1263–1266), Walter z Brugii, Jan Peckham, Wilhelm z La Mare, Mateusz z Aquasparty, Bartłomiej z Bolonii (autor traktatu *De luce*), Wilhelm z Falgar, Roger z Marston, Ryszard z Middleton, R. Rigaud, Jan z Murro, Piotr z Falco, Wilhelm z Ware, Gonsalvus Hispanus, Piotr Olivi, A. Bonini, Piotr z Trabes, Witalis z Four.

Młodsza sz. f., której podstawą był system teologiczno-filozoficzny, będący oryginalną i twórczą syntezą tradycji augustyńskiej (przepracowanej i oczyszczonej w trakcie polemik z arystotelizmem tomistycznym i augustynizmem Henryka z Gandawy) i arystotelesowskiej (zmodyfikowanej koncepcjami Awicenny i odnowionej po kryzysie i potępieniach doktrynalnych z końca XIII w.) stworzył Duns Szkot; należeli do niej Antoni Andrzej z Aragonii, Aufredus Gonteri, Ryszard z Conington, Franciszek z Meyronnes, Wilhelm z Alnwick, Jan z Bassolis, Robert Cowton, Walter z Chatton, Walter Burleigh, Wilhelm z Nottingham, Hugon z Walsham, Jan z Reading, Wilhelm z Rubione.

Myśliciele franciszkańscy kierowali także swe zainteresowania ku naukom szczegółowym, np. R. Bacon, Bartłomiej Anglik, Bernard z Verdun — autor *Tractatus super totam astrologiam* z XIII w., Bonawentura z Iseo, autor traktatów z zakresu medycyny i alchemii, Piotr Gallego — bp Kartageny, tłum. z arab. traktatów Arystotelesa, autor *Summa astronomica* i *De animalibus*, Piotr z Maricourt (Peregrinus), Jan Agidiusz z Zamory, autor *Historia naturalis*, *Liber de arte musica* i traktatu *Contra venena*. Szczególne miejsce zajmuje tercjarz franciszkański Rajmundus Lullus, który osiągnięcia naukowe chciał wykorzystać w działalności misyjnej; wśród biblistów zasłynął Aleksander Minoryta, Jan Marchesino z Reggio Emilia, autor podręcznika *Mammotrectus*, i najwybitniejszy ze średniowiecznych egzegetów — Mikołaj z Liry. Pośród dekretystów wyróżnili się: Bonagrazia z Bergamo, który występował przeciw papieżom: Janowi XXII i Benedyktowi XII, i Alvarez Pelayo, broniący papieżstwa przeciw atakom Bonagrazii i Ockhama. Działali wówczas również historycy zakonu: Tomasz z Eccleston, Salimbene z Parmy, Paulin z Wenecji.

Doktrynę franciszkańską tego okresu cechuje humanistyczny styl myślenia, a pokrewieństwo z augustynizmem przejawia się w podejściu do rzeczywistości Boga i świata.

Relacja Bóg — świat. Franciszek z Asyżu postrzegał Boga jako istotę transcendentną, a równocześnie bliską; przypominało to augustyński woluntaryzm, akcentujący znaczenie woli i miłości w rozumieniu zarówno natury Boga, jak i szukaniu racji stworzenia świata oraz motywu wcielenia Syna Bożego. Bóg jest miłością, a cała rzeczywistość, stworzona wolnym aktem Boga, jest księgą, w której można odczytać ślad, obraz lub podobieństwo

do Stwórcy (egzemplaryzm); Bóg kieruje rozwojem rzeczywistości (rationes seminales), wspiera istoty rozumne w poznaniu prawdy (iluminizm) i w dążeniu do szczęśliwości, która polega na umiłowaniu Boga.

Chrystocentryzm. Biblijno-historiozbawczy sposób myślenia Franciszka przejawiał się w dewocyjnym i mistycznym zwrocie do Jezusa, Boga-Człowieka, który narodził się z Maryi i umarł na krzyżu. Transcendentny Bóg, stawszy się w Chrystusie człowiekiem, jeszcze głębiej niż w akcie stworzenia wkroczył w dzieje ludzkości; teoretyczne opracowanie tej postawy znajduje się u Bonaventury (Chrystus jako centrum i pośrednik poznania teologicznego, Pisma Świętego i wszechświata) oraz w nauce Dunsza Szkota o absolutnym prymacie i przeznaczeniu Chrystusa; cześć dla Maryi Matki Boga-Człowieka przejawia się najwyraźniej w teoretycznym uzasadnieniu i obronie nauki o niepokalanym poczęciu.

Koncepcja wiedzy. Franciszek traktował ewangelię jako „formę życia”, tzn. kontynuowanie dzieła zbawienia drogą naśladowania Chrystusa ubogiego i pokornego; stąd dla franciszkanów uprawianie nauki uzasadnione było racjami apostołskimi, a teologię uważali za naukę praktyczną, tzn. prowadzącą ludzi do zbawienia; podmiotem zbawienia jest zawsze konkretny człowiek, dlatego — mimo uznania metodologicznej odrębności teologii od filozofii (i nauk szczegółowych) — sz. f. występowała przeciw koncepcji filozofii autonomicznej, oddzielonej od teologii i wiary; nauki przyrodnicze czy filologiczne (zajmowaniu się nimi sprzyjało przekonanie o możliwości intelektualnego poznania bytów jednostkowych) franciszkanie uprawiali po to, by wprząc je w służbę pracy apostołskiej (Lullus).

Chociaż wiele specyficznie augustyńskich tez zostało pod wpływem arystotelizmu w trakcie rozwoju sz. f. odrzuconych, przeformułowanych (zwł. w teorii poznania) bądź przerysowanych (np. rola woli u Ockhama), to jednak zasadnicza tendencja tej myśli nie uległa zmianie.

Bibliografia: B. Vogt, *Der Ursprung und die Entwicklung der Franziskanerschule*, *Franziskanische Studien* 9 (1922), 137–157; A. G. Little, *The Franciscan School at Oxford in the XIIIth Century*, *AFrH* 19 (1926), 803–874; É. Glison, *La philosophie franciscaine*, w: *Saint François d'Assise. Son oeuvre, son influence*, P 1927, 148–175; C. Krzanić, *La scuola francescana e l'averroismo*, *RFNS* 21 (1929), 444–494; E. d'Alencon, *DThC* VI 810–863; F. Imle, *Die Lehrtätigkeit im Orden der Minderbrüder*, *Franziskanische Studien* 18 (1931), 34–50; A. Kleinhans, *De studio sacrae Scripturae in OFM saeculo XIII*, *Antonianum* 7 (1932), 413–440; P. Glorieux, *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle*, I–II, P 1933–1934; L. di Fonzo, *Studi, studenti e maestri nell'Ordine dei Francescani Conventuali dal 1223 al 1517*, *Miscellanea francescana* 44 (1944), 167–195; A. Epping, *Das Wesen der Franziskanerschule*, *Wissenschaft und Weisheit* 14 (1951), 241–242; L. Veuthey, *Les divers courants de la philosophie augustino-franciscaine au moyen-âge*, w: *Scholastica ratione historico-critica instauranda*, R 1951, 627–652; G. Bonafede, *Il pensiero francescano nel secolo XIII*, Palermo 1952; Gilson HFS; G. Bonafede, *Antologia del pensiero francescano*, Palermo 1961; Hadrianus a Krizovljan, *Primordia scholae franciscanae et thomismus*, *Collectanea franciscana* 31 (1961), 133–175; A. M. Hamelin, *L'école franciscaine de ses débuts jusqu'à l'occamisme*, Lv 1961; F. Van Steenberghe, *La philosophie au XIIIe siècle*, Lv 1966, 1991²; W. Dettloff, *LThK* IV 285–288; G. Bonafede, *EF* III 756–758; F. Wetter, *SM* II 61–65; W. Totok, *Handbuch der Geschichte der Philosophie*, F 1973, II 342–362, 476–491; C. Botte, *L'uomo Cristo e Dio nella teologia francescana*, R 1976; L. di Fonzo, G. Odoardi, A. Pompei, *I Frati Minori Conventuali. Storia e vita 1209–1976*, R 1978, 67–71, 233–236; T. Lombardi, *Storia del francescanesimo*, Pd 1980, 163–199; L. Iriarte, *Storia del francescanesimo*, Na 1982, 211–225.

Edward I. Zieliński

Franciszkańska szkoła w czasach nowożytnych. W zakonie franciszkanów nawiązywano głównie do nauki Dunska Szkota i Bonawentury, komentując i rozwijając w ramach studiów zakonnych czy uniwersyteckich ich doktryny i style myślenia. Dążono do tego, by bonawenturianizm, a zwł. szkotyizm, zostały uznane przez władze kościelne za doktrynę obowiązującą dla całego Kościoła (wyraża to m.in. spór o dogmat niepokalanego poczęcia Najświętszej Marii Panny prowadzony z dominikanami). Inspiracje franciszkańskie widoczne były w życiu kulturowym epoki (uznawaniu prymatu woli nad rozumem, dowartościowanie działalności praktycznej). Scholastyczny wykład zasadniczo niezmienną doktrynę franciszkańską wzbogacił się w zakresie metody i języka, dostosowując się do wymogów literackich, krytycznych i historycznych epoki renesansu (m.in. w 1473 wydano w Paryżu część pism Dunska Szkota).

Głównym ośrodkiem działalności filozoficzno-teologicznej franciszkanów pozostał Paryż, gdzie działali szkotyści: Jan Magistri i tercjarz Piotr Tartaretus, którzy przyczynili się do umocnienia sz. f. w następnym stuleciu, a także Mikołaj z Orbellis oraz szkocki scholastyk Jan Maior, współwyd. pism Dunska Szkota; w latach 1499–1516 nastąpiło też odrodzenie doktryny Lullusa (lullizm). W krajach niem. sz. f. stanowiła w tym czasie swoiste połączenie szkotyizmu z bonawenturyzmem (*organica scholae franciscanae unitas*) — w filozofii dające pierwszeństwo Dunsowi Szkotowi (odmiana arystotelizmu chrześcijańskiego), w teologii zaś — Bonawenturze (teologia mistyczna dotycząca praktyki życia duchowego). Studium franciszkańskie w Erfurcie oddziaływało na uniwersytety w Greifswaldzie i Wittenberdze, a poprzez *natio saxonica* także na uniwersytet w Wiedniu (próby syntezy franciszkanizmu dokonał tu Jodok Gartner de Berching na podstawie nauki Aleksandra z Hales, Dunska Szkota i Bonawentury). W Kolonii, mimo dominacji na uniwersytecie dominikanów, duże znaczenie miało studium franciszkańskie; także w Tybindze działali franciszkańscy szkotyści: Paweł Scriptoris i Mikołaj Tincto. W Padwie działała słynna szkoła św. Antoniego, gdzie w XV w. szkotyizm pozostawał pod wpływem renesansowego platonizmu, a w końcu XV w. przyjął orientację antyawerroistyczną (Antonio Trombetta). Szkotyizm rozwijali w studiach franciszkańskich w Wenecji Jan Anglicus (Foxal) i Filippo Porcacci, który działał także w Bolonii. Tendencje platońskie przejawiał szkotysta Jan z Ferrary. W Rzymie wykładał Hieronim z Pistoii (Gerolamo Finugi) — szkotysta, choć komentował również dzieła Bonawentury. Szkotyizm rozwijano też na wyspie Garda pod kierunkiem Francesca Lichety. W Hiszpanii w XVI w. silnym ośrodkiem sz. f. o tradycji szkotystycznej była zwł. Salamanka, gdzie nauczanie szkotyizmu w studium zakonnym (obserwanckim) stało na najwyższym poziomie i miało sławnych prof., jak Francisco Ovando, abp Juan de Rada, Mateo de Sosa, a zwł. Francisco Herrera i Juan de Ovando. W latach 1537–1772 istniała katedra szkotystyczna na uniwersytecie w Coimbrze.

Jednolitego systemu nauki franciszkańskiej zaczęto poszukiwać zwł. po soborze trydenckim. W nurcie arystotelizmu chrześcijańskiego odrodziły się w tym czasie różne szkoły; myśliciele franciszkańscy podejmowali próby godzenia szkotyizmu z tomizmem (przy zachowaniu nienaruszalnych odrębności, jak jednoznaczność bytu u szkotystów i analogia bytu u tomistów) lub z nowymi kierunkami, jak suarezjanizm czy kartezyjanizm, naznaczając je swym subiektywizmem, prymatem woli, koncepcją Boga i szukaniem źródła wiedzy w Bogu.

Odrodzenie szkotyizmu w całym zakonie franciszkańskim nastąpiło w XVII w., kiedy to większość uniwersytetów europejskich miała katedry szkotystyczne (obok tomistycznych); sprzyjało temu ogłoszenie w 1593 Dunsza Szkota doktorem zakonu oraz wydanie jego dzieł (I–XII, Ly 1639, Hi 1968–1969) pod red. L. Waddinga. Próby modernizacji i systematyzacji szkotyizmu podjęli się Bartolomeo Mastrico, zw. księciem szkotystów, oraz Bonawentura Belluti, którzy w latach 1637–1940 wydali *Disputationes*. Centrum szkotyizmu w XVII w. stało się, założone w 1625 przez Waddinga, irlandzkie Kolegium św. Izydora w Rzymie; przez swych prof. (m.in. Anthony i Francis Harold) oddziaływało na ośrodki w Pradze, Wiedniu, Grazu, Kolonii, Lyonie, Mediolanie, Palermo, Neapolu, Wenecji, Lublanie, Lowanium (Kolegium św. Antoniego) oraz na Węgrzech i w Hiszpanii. Rozwojowi szkotyizmu sprzyjał również dekret z 1633 kapituły generalnej braci mniejszych w Toledo, zalecający doktrynę Dunsza Szkota jako tę, która daje syntezę wiedzy filozoficzno-teologicznej w duchu franciszkańskim. Szkotyizm we Włoszech propagowali Illuminato Odoli z Collesano, kard. L. Brancati, abp H. Cavello, we Francji: C. Frassen, B. Durand, w Bawarii A. Reiffenstuel, w Austrii C. Krisper, w Chile A. Briseño.

W sz. f. tego okresu — zorientowanej szkotystycznie — obecna była również orientacja filozoficzno-teologiczna Bonawentury, uznawana także przez niefranciszkańskich teologów epoki; jej zwolennikami w XV w. w Paryżu byli: Wilhelm z Werulamu i Étienne Brulefer, w Erfurcie zaś nawet szkotyści — bracia mniejsi Kilian Stetzing i Jan Bremer. W XVI w. myśl Bonawentury kontynuował w Lowanium François Titelmans, ale najwybitniejszym przedstawicielem był Pedro Trigoso z Calatayud, który w Bolonii, a później w Neapolu zainicjował ruch łączący doktrynę Tomasza z Akwinu z poglądami Bonawentury i Dunsza Szkota.

W Rzymie franciszkanie konwentualni założyli w 1587 Kolegium św. Bonawentury, gdzie w latach 1588–1599 wydano dzieła wszystkie Bonawentury (przedruk Mz 1609, Ly 1678) pod red. kard. Constante Torri z Sarnano, Antonio Posi i Giovanniego Ballaini. Patronat nad wydaniem dzieł Bonawentury objął papież Pius V. Kolegium kształciło więcej szkotystów niż bonawenturianistów.

W XVII w. wzrost zainteresowania myślą Bonawentury nastąpił również u kapucynów; w Wenecji prowadzili oni szkołę augustuńsko-bonawenturiańską (z wpływami renesansowego platonizmu), którą kierował Wawrzyniec z Brindisi. Zapoczątkowaną w XVI w. przez Pedro Trigoso tendencję łączenia myśli Bonawentury z tomizmem kontynuowali Teodorico Foresti (Bartłomiej z Bergamo) oraz jego uczniowie — Giovanni Maria Zamoro z Udine, o orientacji szkotystycznej, Marek Antoni z Carpenedolo (Andrea Galizio), przeciwnik szkotyizmu, i B. Barbieri, który dokonał syntezy myśli Bonawentury bez stosowania klucza tomistycznego czy szkotystycznego, oraz Marek z Bauduen (Antoine Bec), łączący eklektycznie poglądy Bonawentury, Tomasza z Akwinu i Dunsza Szkota; myśl bonawenturiańską reprezentowali również Valeriano Magni i Gaudenzio Bontempi z Brescii.

W XVIII w. scholastyka, a wraz z nią sz. f., zajęła pozycje obronne wobec nowych prądów umysłowych (m.in. encyklopedystów) i nie miała wybitniejszych osiągnięć. Z pierwszej poł. stulecia można wymienić wł. szkotystę Hieronima z Montefortino (Angelo Bucci) oraz Benedetto Bonelli, autora i wyd. wielu pism Bonawentury; dokonano też nowego (mniej wartościowego) wyd. dzieł Bonawentury (Ve 1751). W drugiej poł. XVIII w. nastąpiło w sz. f. odejście od szkoty-

zmu w kierunku eklektyzmu i bonawenturianizmu. W 1747 kapituła generalna kapucynów dała pierwszeństwo Bonawenturze — przed Tomaszem z Akwinu i Dunsem Szkotem, w 1757 zaś nakazała trzymać się jedynie bonawenturianizmu; nie uchroniło to jednak sz. f. od upadku na okres stulecia.

Odrodzenie sz. f. nastąpiło w drugiej poł. XIX w. wraz z ożywieniem scholastyki (neoscholastyka). Bonawenturianizm — razem z tomizmem — zaczął się odradzać w związku z 600-leciem śmierci Bonawentury (1874) i wydaniem w latach 1864–1871 w Paryżu jego dzieł; polecał go także papież Leon XIII w encyklice *Aeterni Patris Unigenitus* z 1879 (oraz w dekretach z 1890 i 1893), pozostawiając jednak franciszkanom swobodę w interpretowaniu innych mistrzów — Aleksandra z Hales, Ryszarda z Middletown czy Dunsza Szkota. W założonym w 1877 przez braci mniejszych Kolegium św. Bonawentury w Quaracchi k. Florencji (w 1970 przeniesiono je do Grottaferrata) dokonano (1882–1902) wyd. kryt. dzieł Bonawentury, czemu patronował Ignacy Jeiler Quintin Müller. We Francji propagatorem bonawenturianizmu był P. de Martigné, szkotyizm zaś spopularyzowało nowe wyd. *Opera omnia* Dunsza Szkota (I–XXVI, P 1891–1895), dokonane przez L. Vivèsa na podstawie wyd. Waddinga z 1639.

W XX w. kolegium w Quaracchi, kontynuując badania historyczno-teologiczne nad myślą Bonawentury, stało się też ośrodkiem studiów szkotystycznych (w 1927 powstała tu sekcja szkotystyczna, a w 1938 w Rzymie specjalna komisja szkotystyczna, która wydaje krytycznie od 1950 *Opera omnia Joannis Duns Scoti*) oraz historycznych nad poglądami Aleksandra z Hales, Bernardyna ze Sieny czy prac dotyczących historii całego zakonu („Archivum franciscana historicum”), a zwł. średniowiecza (*Bibliotheca franciscana scholastica medii aevi* i *Bibliotheca franciscana ascetica medii aevi*). Ośrodek w Quaracchi zainicjował też studia nad filozofią i teologią Bonawentury, m.in. we Włoszech — G. Bonafede, D. Faccin, Jeiler, R. Guardini, A. Gemelli (łączył bonawenturianizm z neotomizmem), w Niemczech — I. Joseph, E. Lutz, F. Ehrle, M. Grabmann, B. Rosenmöller, W. Meyer, we Francji — E. Longpré, É. Gilson, J. M. Bissen, J. F. Bonnefoy, A. Sépinski, w Anglii — L. Costelloe, w USA — C. J. O’Leary, R. Prentice, J. Diamond. W 1933 utworzono w Rzymie wyższą uczelnię filozoficzno-teologiczną prowadzoną przez franciszkanów, tzw. Antonianum, patronującą wyd. kryt. dzieł Aleksandra z Hales i Dunsza Szkota; filią uniwersytetu jest Studium Biblicum Franciscanum. Studia dotyczące sz. f. są publikowane od 1914 w Werlu i Münster w „Franziskanische Studien” oraz od 1941 w Nowym Jorku w „Franciscan Studies”. W latach 1945–1955 w Madrycie wydano dzieła Bonawentury (I–VI), a w 1952 w Bagnoregio (miejsce urodzenia Bonawentury) grupa świeckich intelektualistów założyła Centro Studi Bonaventuriani. W 1974 obchodzono jubileusz 700-lecia śmierci Bonawentury.

Szkoła franciszkańska w Polsce. Sz. f. obejmowała środowiska zakonne prowadzące od początku swej działalności własne studia dla kleryków (od 1236 konwentualni, od 1453 bernardyni, od 1622 reformaci i od 1681 kapucyni) oraz uniwersytety (Akademie: Krakowska i Zamojska). Sz. f. w obrębie doktryny filozoficzno-teologicznej określał szkotyizm, a jako naukę życia wewnętrznego — bonawenturianizm. Sz. f. w końcu XV w. i na początku XVI reprezentowali w Akademii Krakowskiej szkotyści Michał z Bystrzykowa i czeski myśliciel Jan ze Stabnicy, który pod koniec życia zajął się również studiami nad myślą Bo-

nawentury, oraz Włosi — A. Fantini i H. Rosseli. Aktywność sz. f. na Akademii Krakowskiej wzmogła się zwł. w ostatnim 20-leciu XVI w. wraz z powołaniem na wykładowców franciszkanów. Gościem Akademii Zamojskiej był od 1599 wł. szkotysta Dominik Convallis; od 1641 do poł. XVIII w. katedrę teologii obsadzono tu franciszkanami wykładającymi teologię in via Scoti. Po reformie M. Dobrocieskiego (1603) na Akademii Krakowskiej zaczął dominować tomizm bliższy modelowi jezuickiemu, choć dopuszczano także komentowanie Arystotelesa w duchu filozofii Dunsza Szkota; zasadniczo jednak w XVII w. funkcję podstawowej szkoły myślenia filozoficznego pełnił arystotelizm w wersji tomistycznej i suarezjanizm, a w mniejszym stopniu szkotyizm (Piotr z Poznania). Autorytetem w formowaniu życia wewnętrznego był nadal Bonawentura; opierając się na jego pismach Ch. Dobrosielski wydał w 1655 w Krakowie podręcznik teologii ascetycznej i mistycznej. Szkotyizm w Akademii Krakowskiej usunięto z wykładów (1780) w wyniku reformy kołłątajowskiej. W poszczególnych rodzinach franciszkańskich szkotyizm był przyjmowany stopniowo w studiach zakonnych; najwcześniej przez franciszkanów konwentualnych po reorganizacji studiów przez wizytatora apostolskiego Bonawenturę Maresio (po 1580) i przez bernardynów pod wpływem Rosselego (po 1851); reformaci oficjalnie przyjęli szkotyizm po 1638, kapucyni zaś, nie mając jednolitego systemu nauczania, dopiero po 1758, gdy papież Benedykt XIV zatwierdził dekret nakazujący uczyć się dzieł Bonawentury i Dunsza Szkota. Powolne odejście od szkotyizmu w sz. f. w Polsce w kierunku eklektyzmu zaczęło się w drugiej poł. XVIII w., o czym świadczą podręczniki teologii napisane przez kapucynów: Tomasza z Charmes, Josepha Antona Hisingera z Kaiserbergu i podręczniki filozofii przez Hermana, a zwł. Osteriedera i Bousierogo.

Odrodzenie sz. f. nastąpiło wraz z rozwojem neoscholastyki w XX w.; wśród pisarzy neoscholastycznych, zdominowanych zasadniczo przez tomistów, znalazło się wielu piszących w duchu bonawenturianizmu i szkotyizmu (np. J. Legowicz, T. Niezgodą, J. Stroba, S. Napiórkowski i E. Zieliński).

Bibliografia: L. Meier, *De schola franciscana erfordiensi saeculi XV*, *Antonianum* 5 (1930), 57–94, 157–202, 333–336, 443–474; M. Manzo, *Capuchin-Franciscan Response to the Revival of Scholastic Studies*, *Franciscan Studies* 6 (1946), 332–349; A. Poppi, *L'antiverroismo della scolastica padovana alla fine del secolo XV*, *Studia Patavina* 11 (1964), 102–124; *John Duns Scotus, 1265–1965*, Wa 1965; *De doctrina Ioannis Duns Scoti. Acta Congressus Scotistici Internationalis Oxonii et Edimburgi 11–17 IX 1966 celebrati*, I–IV, R 1968; G. Bonafede, EF III 756–758; C. Bérubé, *Les capucins à l'école de saint Bonaventure*, *Collectanea franciscana* 44 (1974), 275–330; Swieżawski DF I–IV; H. Błażkiewicz, *Szkoła franciszkańska*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, Lb 1975, II/2, 289–366; J. M. Victor, *The Revival of Lullism at Paris 1499–1516*, *Renaissance Quarterly* 28 (1975), 504–534; E. Mirri, *La nuova scuola bonaventuriana bolognese*, Bol 1976; *Storia e cultura al Santo*, Vicenza 1976; *Święty Bonawentura. Życie i myśl*, Niepokalanów 1976; L. di Fonzo, G. Odoardi, A. Pompei, *I Frati Minori Conventuali. Storia e vita 1209–1976*, R 1978; *Regnum hominis et Regnum Dei. Acta quarti Congressus Scotistici Internationalis*, I–II, R 1978; T. Lombardi, *Storia del francescanesimo*, Pd 1980; A. Walko, *Polskie badania nad Szkotem i szkotyizmem po 1945*, Lb 1981 (mps ArKUL); L. Iriarte, *Storia del francescanesimo*, Na 1982; G. B. Błoch, *Jan Duns ze Szkocji*, Pz 1986; A. Derdziuk, *Sz. f. w polskiej teologii moralnej XVIII w.*, *Studia franciszkańskie* 7 (1996), 225–268.

Janusz Stryjecki